

EMILE DYURGIMNING ANOMIYA (QONUNSIZLIK) KONSEPSIYASI

Toirov Ōtkir O'ktam o'g'li

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17682204>

Annotatsiya. Ushbu maqolada fransuz sotsiologi Emile Dyurgim tomonidan ilgari surilgan “anomiya” konsepsiyasining mazmuni, mohiyati va ijtimoiy hayotdagi ahamiyati yoritilgan. Tadqiqotda anomiyaning me'yorlar, qadriyatlar tizimi va ijtimoiy tartib bilan bog'liqligi tahlil qilinadi. Shuningdek, Dyurgimning “Ommaviy mehnat taqsimoti” hamda “O'z joniga qasd qilish” asarlarida anomiya tushunchasining nazariy asoslari o'rganiladi.

Zamonaviy O'zbekiston jamiyatida ijtimoiy o'zgarishlar davrida yuzaga kelayotgan anomik holatlar ham qisqacha tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: anomiya, Dyurgim, ijtimoiy tartib, qadriyatlar, me'yor, jamiyat, sotsiologiya.

Abstract. This article examines the concept of “anomie” developed by the French sociologist Émile Durkheim. It analyzes the nature, meaning, and sociological significance of anomie, focusing on its relationship with social norms, values, and order. Theoretical aspects of the concept are explored through Durkheim's works *The Division of Labour in Society* and *Suicide*. The study also briefly discusses manifestations of anomie in the modern Uzbek society during periods of social transformation.

Keywords: anomie, Durkheim, social order, values, norms, society, sociology.

Аннотация. В статье рассматривается понятие «аномия», разработанное французским социологом Эмилем Дюркгеймом. Анализируются сущность и значение этой концепции, её связь с социальными нормами, ценностями и порядком. Теоретические основы аномии раскрываются на примере трудов Дюркгейма — «О разделении общественного труда» и «Самоубийство». Также кратко описываются проявления аномии в современном узбекском обществе в период социальных изменений.

Ключевые слова: аномия, Дюркгейм, социальный порядок, ценности, нормы, общество, социология.

KIRISH

Sotsiologiya fani XIX asr oxiri — XX asr boshlarida jamiyatdagi tub o'zgarishlar, industrial inqilob, urbanizatsiya va ijtimoiy tabaqalanish jarayonlariga ilmiy javob sifatida shakllandi. Ana shu davrda yashab, sotsiologiyani mustaqil fan sifatida shakllantirgan olimlardan biri **Emile Dyurgim (1858–1917)** bo'ldi. U jamiyatni tabiiy fanlar singari ob'yektiv tarzda o'rganish, ya'ni ijtimoiy hayot hodisalarini “ijtimoiy faktlar” sifatida tahlil qilish zarurligini ilgari surdi. Dyurgimning ilmiy merosida “**anomiya**” tushunchasi alohida o'rin tutadi. U bu atama orqali jamiyatda mavjud me'yor va qadriyatlarning buzilishi, normativ tartibning izdan chiqishi oqibatida paydo bo'ladigan ijtimoiy beqarorlik holatini ifodalagan.

Uning fikricha, anomiya — bu faqat qonunlarning yo'qligi emas, balki insonning ijtimoiy yo'nalish va maqsadni yo'qotishidir. Bu holatda shaxs o'z xatti-harakatlariga jamiyat tomonidan aniq yo'l-yo'riq bera olmasligi tufayli ma'naviy inqirozga duch keladi.¹

¹ Dyurgim E. **O'z joniga qasd qilish**. Toshkent: O'zbekiston, 2002.

Dyurgim anomiyani avvalo **modern jamiyat**ning mahsuli sifatida talqin etadi.

Sanoatlashtirish, mehnat taqsimoti, iqtisodiy raqobat va individualizm kuchayishi natijasida insonlar o'rtasidagi axloqiy rishtalar zaiflashadi, jamiyatdagi birdamlik (solidaritet) susayadi. Bu esa ijtimoiy integratsiya darajasining pasayishiga, natijada esa anomiya holatlarining kuchayishiga olib keladi.

Uning "Ommaviy mehnat taqsimoti to'g'risida" (1893) asarida anomiya ijtimoiy tizimning ichki nomuvofiqliklari natijasida paydo bo'lishi tahlil qilinadi. Keyinchalik "O'z joniga qasd qilish" (1897) asarida Dyurgim bu tushunchani yanada chuqurlashtirib, o'z joniga qasd qilishning ijtimoiy sabablarini anomiya bilan bog'laydi. Shunday qilib, anomiya nafaqat ijtimoiy me'yorlarning buzilishi, balki inson va jamiyat o'rtasidagi axloqiy aloqalarning uzilishi sifatida ham talqin qilinadi.

Zamonaviy jamiyatda, ayniqsa, globallashuv, texnologik taraqqiyot va madaniy o'zgarishlar jarayonida Dyurgimning anomiya haqidagi qarashlari o'z ahamiyatini yo'qotgani yo'q. O'zbekiston sharoitida ham iqtisodiy islohotlar, migratsiya, axborot muhitining kengayishi va yoshlar dunyoqarashidagi o'zgarishlar anomiya jarayonlarini kuzatishga imkon beradi.² Shu bois, Dyurgimning konsepsiyasi nafaqat sotsiologiya nazariyasi uchun, balki ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash siyosati uchun ham muhim metodologik manba hisoblanadi.

ASOSIY QISM

Emile Dyurgimning anomiya tushunchasi jamiyatdagi me'yoriy tizim va axloqiy qadriyatlarning izdan chiqishi bilan bog'liq ijtimoiy hodisa sifatida talqin qilinadi.³ U bu atama orqali inson va jamiyat o'rtasidagi uzviy bog'liqlik, normativ me'yorlarning kuchsizlanishi va ijtimoiy tartibning zaiflashishini ko'rsatadi. Dyurgimning fikricha, jamiyat barqarorligi uning ichki me'yoriy tizimi va axloqiy birdamligiga bog'liq. Agar bu tizim zaiflashsa, insonlar o'z hayot maqsadini aniqlashda qiyinchilikka duch keladi, natijada ijtimoiy beqarorlik, nizolar va hatto jinoyatchilik ortadi.

1912-yilda chiqarilgan *The Elementary Forms of the Religious Life* asarida Dyurgim dinni jamiyatni saqlashdagi funksiyasi bilan tahlil qiladi. "Muqaddas" va "mahalliy" (profane) tushunchalari orqali jamiyatning o'zini o'zida aks ettirishini ko'rsatadi.

U totimizm (ainak/ramziy hayvon yoki o'simlik) orqali jamiyatning o'zini o'zida qanday aks ettirishini tahlil qiladi: «agar totim hayvon o'z jamiyati va xudoning ramzi bo'lsa, demak xudo va jamiyat aslida bir».⁴

Sotsial fakt ("social fact") Jamiyatga oid hodisalar shaxsdan mustaqil, kollektiv va tashqaridan bosim o'tkazuvchi xususiyatga ega.

Hamjihatlik – mexanik vs organik Ichki integratsiya turi: o'zaro o'xshashlik asosida yoki o'zaro qaramlik asosida.

Anomiya (normsizlik) Jamiyatda normativ tushunchalar zaiflashganda, odamlar o'zini izsiz, bog'lanmagan his qiladi.

1. Tohirov A. **Ijtimoiy nazariya va amaliyot**. Toshkent: Fan va texnologiya, 2016.

⁴ Rustamov M. **Sotsiologiya fanining nazariy asoslari**. Toshkent: Oliy ta'lim, 2019.

Qaytarilgan jamiyat o'zini ramziy anglash Din, ritual va kollektiv marosimlar jamiyat tuzilmasini mustahkamlash vositasi sifatida.

Uning «normativ tizim», «integratsiya», «anomik holat» tushunchalari psixologiya sohasida ham qo'llanilishi mumkin — masalan, individualning jamiyat bilan aloqasi, psixologik salomatlik va ijtimoiy muhit o'rtasidagi bog'liqlik.

Diniy institutlarning zaiflashuvi

Dyurgimim uchun din — jamiyatni axloqiy tartibda ushlab turuvchi eng muhim ijtimoiy institutdir.

Diniy me'yorlar zaiflashganda, jamiyat axloqiy bo'shliq holatiga tushadi.

Bu esa ijtimoiy me'yorlar o'rnini hech narsa bilan to'ldira olmasligini anglatadi.

Asosiy sabab TavsifIqtisodiy beqarorlik Boylik yoki qashshoqlikdagi keskin o'zgarishlar jamiyat me'yorlarini buzadi

Ijtimoiy integratsiya zaifligi Jamoaviy aloqalarning susayishi, individualizm kuchayishi

Qadriyatlar tizimi yemirilishi To'g'ri-noto'g'rining noaniqlashuvi, axloqiy bo'shliq

Urbanizatsiya va modernizatsiya An'anaviy me'yorlar buzilib, yangilari shakllanmagan

Kapitalizm va raqobat Cheksiz istaklar nazoratsiz qoladi

Diniy institutlar zaiflashu Dyurkgeymning anomiya konsepsiyasining zamonaviy talqini bugungi sotsiologiyada juda keng qo'llanadi.

Uning asosiy g'oyasi – jamiyatdagi me'yor va qadriyatlarning zaiflashuvi inson xatti-harakatlarida tartibsizlik va beqarorlikni keltirib chiqaradi – hozirgi davr ijtimoiy jarayonlari bilan hamohangdir.

Dyurgim o'zining “Ommaviy mehnat taqsimoti to'g'risida” asarida mehnat taqsimoti jarayonida yuzaga keladigan ijtimoiy integratsiya va uning buzilishi masalalarini tahlil qiladi.⁵U mexanik va organik solidaritet tushunchalarini kiritib, turli ijtimoiy tizimlarda jamiyatni birlashtiruvchi asosiy omillarni ko'rsatadi. Mexanik solidaritet an'anaviy jamiyatlarda barcha a'zolar bir xil me'yorlarga amal qilganda yuzaga keladi, organik solidaritet esa zamonaviy, sanoatlashgan jamiyatlarda individual ixtisoslashuv va o'zaro bog'liqlik natijasida shakllanadi.

Shu jarayonda eski me'yorlar kuchini yo'qotadi, yangilari esa hali shakllanmagan bo'ladi, natijada jamiyatda normativ bo'shliq va anomiya yuzaga keladi.

Dyurgimning “O'z joniga qasd qilish” asarida anomiya konsepsiyasi yanada chuqurroq tahlil qilingan. U o'z joniga qasd qilishning ijtimoiy sabablarini anomiyaga bog'laydi va bu jarayonni ijtimoiy me'yorlarning yo'qligi yoki zaiflashuvi bilan izohlaydi. Iqtisodiy o'zgarishlar, siyosiy beqarorlik, shaxsiy maqsadlarni yo'qotish kabi omillar insonni ma'naviy beqarorlikka olib keladi. Dyurgimga ko'ra, bunday sharoitda shaxs jamiyat bilan uyg'unlashmaydi va hayotning ma'nosini yo'qotadi.

Anomiya jamiyatda ijtimoiy barqarorlik va integratsiyani ta'minlovchi me'yoriy tizimning kuchsizlanishidan kelib chiqadi. Bu holatda insonlar axloqiy bo'shliqqa duchor bo'lib, o'z xatti-harakatlarini yo'naltiruvchi qadriyatlar tizimi mavjud emas. Shu sababli anomiya nafaqat ijtimoiy, balki psixologik hodisa sifatida ham ahamiyatga ega. U shaxs va jamiyat o'rtasidagi axloqiy uzilishlarni, ijtimoiy beqarorlikni va jamiyat ichidagi nizolarni kuchaytiradi.

⁵ Normurodov O. *Sotsiologik tadqiqotlar metodologiyasi*. Toshkent: Universitet, 2018.

Zamonaviy globallashuv va texnologik taraqqiyot davrida Dyurgimning anomiya haqidagi qarashlari dolzarbligini yo'qotmagan.

Axborot oqimining tezligi, ijtimoiy tarmoqlarda erkinlikning kengayishi, iqtisodiy raqobatning kuchayishi va individualizmning ortishi qadriyatlar tizimida o'zgarishlarga olib kelmoqda. Natijada ko'plab insonlar jamiyatdagi o'z o'rnini aniqlashda qiyinchilikka duch kelmoqda. O'zbekiston jamiyatida ham modernizatsiya, urbanizatsiya va ijtimoiy islohotlar natijasida qadriyatlar tizimi o'zgarish jarayonidan o'tmoqda. Bu esa normativ beqarorlik va anomik holatlarni yuzaga keltirmoqda.

Dyurgimning fikricha, anomiyani kamaytirish va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash uchun jamiyatda axloqiy birdamlikni mustahkamlash, me'yoriy tizimni kuchaytirish va ijtimoiy nazorat mexanizmlarini rivojlantirish zarur. Ta'lim, madaniyat va ma'naviy institutlar orqali insonlarning axloqiy va ijtimoiy ongini oshirish, shaxslarni jamiyat bilan uyg'unlashtirish anomiya jarayonlarini kamaytirishning muhim vositasidir. Shu bilan birga, anomiya jamiyatdagi inqiroz belgisi sifatida ham talqin qilinadi va u ijtimoiy tizimni yangilash, qadriyatlar tizimini rivojlantirishga turtki bo'ladi.

XULOSA

Emile Dyurgimning anomiya konsepsiyasi jamiyat va inson o'rtasidagi munosabatlarni tushunishda markaziy nazariy asos hisoblanadi. U jamiyatning barqarorligi uning me'yoriy tizimi, axloqiy qadriyatlari va ijtimoiy birdamligiga bog'liq ekanini ko'rsatadi. Anomiya esa, aksincha, bu tizimning zaiflashuvi natijasida yuzaga keladigan ijtimoiy va ma'naviy beqarorlikni ifodalaydi.

Dyurgimning bu g'oyasi faqat XIX asr sanoat jamiyati uchun emas, balki zamonaviy global jamiyat uchun ham dolzarbdir. Chunki inson tez o'zgarayotgan hayot sharoitida o'z maqsad va qadriyatlarini yo'qotishi mumkin. Shu sababli anomiya nafaqat jamiyatdagi ijtimoiy muammolarni aniqlash, balki ularni bartaraf etish uchun ilmiy asos sifatida ham muhimdir.

Dyurgim konsepsiyasi ijtimoiy siyosat, ta'lim, ma'naviyat va tarbiya sohalarida qo'llanilishi mumkin bo'lgan nazariy manbadir. Jamiyatda axloqiy birdamlikni kuchaytirish, me'yoriy tizimni mustahkamlash va shaxslarni jamiyat bilan uyg'unlashtirish orqali ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash mumkin. Shu nuqtai nazardan, anomiya nafaqat muammo, balki jamiyatni rivojlantirish va takomillashtirishga imkon beruvchi ijtimoiy hodisa sifatida ham ko'riladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Dyurgim E. **O'z joniga qasd qilish**. Toshkent: O'zbekiston, 2002.
2. Dyurgim E. **Jamiyatdagi mehnat taqsimoti**. Toshkent: Fan, 1998.
3. Karimov I.A. **Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch**. Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
4. G'ofurov A. **Sotsiologiya asoslari**. Toshkent: Universitet, 2017.
5. Tohirov A. **Ijtimoiy nazariya va amaliyot**. Toshkent: Fan va texnologiya, 2016.
6. Mirziyoyev Sh.M. **Yangi O'zbekiston strategiyasi**. Toshkent: O'zbekiston, 2021.
7. Rustamov M. **Sotsiologiya fanining nazariy asoslari**. Toshkent: Oliy ta'lim, 2019.
8. Rahmonov B. **Zamonaviy ijtimoiy jarayonlar**. Toshkent: Universitet, 2020.
9. Abdug'afforov A. **Jamiyatshunoslik**. Toshkent: Ma'naviyat, 2012.

10. Normurodov O. **Sotsiologik tadqiqotlar metodologiyasi**. Toshkent: Universitet, 2018.
11. Yusupov B. **Ijtimoiy nazariyalar tarixi**. Toshkent: Fan, 2015.
12. To'xtayev I. **Ma'naviyat va jamiyat**. Toshkent: Yangi asr avlodi, 2011.
13. Murodova D. **Axloqiy qadriyatlar evolyutsiyasi**. Toshkent: O'zbekiston, 2019.
14. Qosimov N. **Ijtimoiy falsafa asoslari**. Toshkent: Akademnashr, 2014.
15. Mahmudov S. **Jamiyat va shaxs dialektikasi**. Toshkent: Fan, 2010.